

ember vesztébe rohan". A természet- és társadalomtudósok szárazabb szakszerűséggel megfogalmazott előjelzései és figyelmeztetései szerint mindaz, amit Déry Tibor leír, sajnos nem a magányos képzelet és a szorongó szív műve ma már. Kasszandrának, úgy tetszik, a történelemben megint igaza van. És jóslata éppen azért hangzik el, szava azért kiált, hogy figyelmeztetését észrevegyük és megszívleljük. Hogy tudatában legyünk az emberiségre leső veszéllyel és felkészüljünk elhárítására, mozgósítsuk értelmünket, akaratumkat és képzeletünket ellene.

Déry Tibor persze nem kíván pontos receptet adni a fenyegető demográfiai, civilizációs, ökológiai és politikai veszedelmek elhárítására. Nem is adhat receptet, ez nem is az ő feladata. Felrajzolja szemünk elé a baljós jeleket, figyelmeztet és tiltakozik. Szavának és mondandójának morális súlya van. Önmagát, szervezetének apró zavarait, emlékezetének kisebb kihagyásait iróniával figyeli, önszemléletének és jegyzeteinek lényeges, formateremtő mozzanata ez az ironia. Az emberiség sorsát és jövőjét azonban ugyanazzal az együttérzéssel és szolidaritással szolgálja, mint lázadó ifjúságában, midőn a szenvedés, a rabság, a kizsákmányolás ellen tiltakozott, és vállalta a forradalmár író nehéz kötelességeit. A szenvedés most is tiltakozásra, lázadásra kényszeríti. „Nem tudom elfogadni a szenvedést — írja jegyzeteiben —, mint a tisztítótűz princípiumát. Büntetésnek sem, mert a bűnhődéstől nem nemese-dik, megromlik a lélek. Bár nem sokra megyek vele, minden erőmmel tiltakozom az ellen a közkeletű felfogás ellen, hogy a szenvedés minden élőlény természetes közege, s hogy földünk a siralom völgyének neveztessek. Hogy aki vagy ami megszületik, Prokrasztész ágyában találja magát. Hogy a szenvedés a földadó, melyet lenti vagy fönti megváltásunkért fizetünk. Tiltakozom...” Ennek a tiltakozásnak a jegyében születtek az *Újabb napok hordalékának* töprengő jegyzetei is. (Szépirodalmi, 1975.)

POMOGÁTS BÉLA

Duba Gyula: Angyal vagy madárijesztő?

Olvasom a januári Alföldet, a tavalyi debreceni irodalmi napokon elhangzott referátumokat, hozzászólásokat a legújabb magyar próza helyzetéről. Egyetértésre, kiegészítésre, vitára készítő érveket, értékeléseket csoportosítok magamban, csak egy tény előtt állok értetlenül: néhány utalástól eltekintve kimaradt a magyar nyelvterület irodalmának határainkon kívül eső része. Igaz, Sütő András szociográfiáját előkelő helyre rangsorolta referátumában Béládi Miklós, de hát az erdélyi írótként inkább szabályt erősítő kivételnek tekinthetjük. Joggal és okkal hívta föl erre a figyelmet hozzászólásában Görömbei András, hiszen napjaink magyar regényirodalmában nem hagyható említés nélkül például Bálint Tibor műve, a Zokogó majom (nem véletlen lengyelországi sikere sem), de bizonyára „jó helyezést” érdemelnének Gion Nándor regényei vagy Duba Gyula szociográfiája, a *Vajúdo parasztvilág* is, hogy egyebeket ne is említsünk.

Duba Gyula kétségkívül azok közé tartozik, akikre nemcsak a couleur locale miatt érdemes figyelniük, szlovenszkóisága nem partikularitást, provincializmust jelent, születésének helyére és működésének közegére utal csupán. Magyarországon sem kell már bemutatnunk, eltekinthetünk tehát az udvarias mondatoktól, új novelláskötete kapcsán szólhatunk prózája eredményeiről és dilemmáiról is.

A két éve megjelent *Vajúdo parasztvilág* egy emelkedő pálya magaslati pontja, ahonnan vissza- és előrepillantva plasztikusan kirajzolódik az eddigi teljesítmény,

és talán a további út kérdőjelei is megtölgalmazhatók. Szociográfiája több értelemben összegezés: intellektuális elemzésre és lírai reflexiókra is alkalmas, pontos és árnyalt önálló nyelvet teremtett, objektív számadást készített a hagyományos értékrenddel bíró közösség fölbomlásáról (ebben a vonatkozásban hézagpótló mű az egyetemes magyar irodalomban, a „családi krónika” keretében sikerrel valószínűsítette meg a szubjektívan emlékező és a kívülről szemlélő magatartás szervezését. Új kötete bizonyos értelemben az életmű előző szakaszának — persze egy külön rétegének is — reprezentatív mintája. Nemcsak azért, mert az *Angyal vagy madár-ijesztő?* című válogatás három korábbi elbeszélés-gyűjtemény (*Csillagatlan égen struccmadár*, 1963; *Delfinek*, 1966; *Ugrás a semmibe*, 1971) legjobb darabjait tartalmazza. Azért is, mert tematikát, írói látásmódot tekintve — a szlovákiai magyar falu, a parasztszármazású értelmiségi problémái, emlékező attitűd — fölfoghatók ezek a novellák a nagyobb lélegzetű epikai művek előzményének is. Ugyanakkor Duba elbeszélései olyan kérdéseket vetnek föl, amelyekre a *Parasztvilágban* egyszerűen nem kellett válaszolnia, hiszen ott egy tulajdonképpen befejezett, visszafordíthatatlan folyamatról számolt be. A novellák kérdései nem a megváltozott körülmények között élő parasztember, azaz mezőgazdasági munkás problémáival kapcsolatosak, hanem a nemzetiségi értelmiségi létezésének módjával. A szociográfia jelentésrétege egy központi mag köré szerveződik: a régi paraszti világ elmúlása szükségszerű, tényként kell tudomásul venni. A vajúdat az író a már elszármazott értelmiségi szemszögéből nézi, azt keresi, hogy a valamikori parasztelefornából milyen értékeket érdemes továbbmentenie a „maradékknak”, az egész nemzetiségi közösségnek.

A novellákban nem krónikási szerepet vállal az író. A nagyvárosban élő nemzetiségi értelmiségi problémáinak megválaszolásához nem elég a tapasztalt élményanyag szelekciója, elrendezése a mondanivaló erővonalai mentén. Öntörvénnyű világot kell teremtenie, a valóság sajátos modellálását kell elvégeznie. Írónk novellisztikája egyenes vonalú fejlődést mutat az ábrázolásmód tekintetében: a lineáris szerkezet új dimenziót kap a beiktatott visszaemlékezésekkel, a közvetlen közlésformát áttételesebbé váltja föl, sőt néhány „pozsonyi” novellában a „külső” idő már elveszti cselekményszervező szerepét, belső tudatfolyamatok lépnek a helyébe.

Milyen körülmények határozzák meg Duba hőseinek tudatát? Értelmiségi szereplői faluról származnak, etnikailag homogén magyar közegekből, határvidékről, egy olyan közösségből, melyet súlyos megpróbáltatások értek — éppen a novellahősök kamaszkorában. Hosszú és küzdelmes út áll mögöttük, egy szlovák többségű, számukra idegen nagyvárosban lettek értelmiségiek. Integrálódniuk kellett egy új közegbe, új emberi kapcsolatokba kellett lépniük, mint értelmiséginek és mint magyaroknak. Innen adódik a hősök érzékenysége, bizonytalansága, kiszámíthatatlan reakcióik. Ennek a rendkívül ellentmondásos folyamatnak az ábrázolására vállalkozik az író. A hazalátogató egyetemista „fiatalúr”, Morvai szerkesztő, Kádár Zoltán, Gál tulajdonképpen két életforma, két értékrendszer között „ingázik”. Az egyiket már elhagyta, a másikba még nem érkezett meg. Ez a kettősség adja meg Duba novelláinak alapfeszültségét. A beilleszkedés lehetőségeit keresve, adódnának könnyebb megoldások is, például engedni lehetne a vegetáló kispolgári életforma „vonzásának”, föl lehetne adni az anyanyelvet, el lehetne menekülni a falumítosz nosztalgiai közé. Az író hőseit azonban keményebb fából faragták, a személyiség integritásáért küzdenek, vállalni akarják paraszti származásukat, nemzetiségi közösségüket, önfeladás nélkül akarják „meghódítani” a várost. Az így értelmezett küzdelem az emancipációért, fogalmazhatnánk meg tömören Duba célját. Nem véletlenül partnere több novellában a főhősnek a titokzatos és kiszámíthatatlan városi „szépasszony”, akinek ragyogása, nagyvilági viselkedése „kihívás” a férfi számára. A szépasszonyok az idegen világ érzéki és csábító szimbólumai, megszerzésük, birtokba vételük — és nemcsak testi, hanem szellemi értelemben is — az emancipáció lényeges mozzanata.

„Helyünk, helyzetünk feltérképezése a világban. Jövünk keresése az időben.

Tennivalóink meghatározása a jelenben. Ez a hármas cél mozgatja a novellák hőseit és determinálja jellemét” — olvassuk a kötet fülszövegében az író vallomását. Önmagáról beszél az író, még akkor is, ha hőseit ironikus távolságtartással szemléli. De mekkora ez a távolság? Tudja-e hőseit kívülről látni, önálló életre keltek-e teremtményei? Duba elvégezte a sokszor egyáltalán nem könnyű számadást, kiküzdött *magának* egy választ: az emancipáció *talán* lehetséges. Ha csak a legnehezebbet vesszük, megszüadhat a gyermekkor falujába való visszatérés illúziójától (*Ugrás a semmibe, Angyal vagy madárijesztő?*). A kétségek állapotát azonban érzésünk szerint nem sikerült meghaladnia, a számadás eredménye egyfajta tehetetlenség. Nemcsak hősei, maga az író sem tud szabadulni a gyötrő kérdésektől. Nem látunk különbséget a hősök és az író nyelve, gondolkodásmódja között, a novellák világa mögött nem érzünk egy koherens — csehszlovákiai magyar — értékrendszert. Azt kell megfogalmazni Duba Gyulának, hogy mi napjainkban a folygorsult társadalmi-gazdasági folyamatok közepette a nemzetiségi létezés „státusza”, mik a nemzetiségi kultúra külön minőségének attribútumai a jövő perspektíváiból nézve. És neki, aki a problémák regisztrálásában Szlovákiában az utóbbi időben talán a legtöbbet végezte, megvannak ehhez az esélyei.

Elbeszéléseiben az életre hívott hősök személyisége gyakran nem válik el az író szubjektumától, ez a „köldökzsinór” akadály a „teremtésben”, az író nem tud fölébe kerekedni tárgyának. Ugyanazok a komplexumok gátolják a szlovákiai magyar írás nagykorúsítását, mint Duba hőseinek emancipációját. Nem a hazai problémáktól való elfordulás a továbblépés útja, hanem a „szlovákiai magyar sors” egyetemes emberi vonatkozásainak tudatosítása. Ha a művekben szereplő kisebbségi egyén magatartásmintáit, viselkedését, az egyénisége integritásáért vívott küzdelmet *nem elsősorban* az határozza meg, hogy az illető szlovákiai magyar. Az pedig igazán közömbös, hogy létszámára nézve mekkora, és milyen zárt vagy nyitott a szóban forgó közösség, amelynek szószólója az író. A XX. század fantomának, az elidegenedésnek a következményeit, az alaktalan szorongásokat és félelmeket éppen egy „kisebbségi” író, a prágai német-zsidó Kafka fogalmazta meg talán a legpontosabban.

A szlovákiai magyar író azonban nem nézhet el a nemzetiségi létezés bizonyos adottságai fölött, érzékeltetnie kellene például a nemzetiségi közép rétegek, a kisebbségek sajátos nyelvhasználatát. Eretnekségnek hangzik talán, de úgy érzem, ha az író teljesen mellőzi ezt a több idegen kifejezést használó, gyakran nagyon is pongyola élőnyelvet, magát a valóságot is „stilizálja”.

Nagyon igazságtalanok lennének Duba Gyulával szemben, ha nem szólnánk arról, hogy néhány novellájában milyen jeletős lépést tett az egyetemes érvényűség felé. A *Magánélet képekkel*, A *felügyelő úr gyengesége*, a *Futunk a boldogság után* — talán a jövő szempontjából a legtöbbet kecsegtető írások. A pozsonyi utcákon lődörgő kishivatalnok pótcselekedetei, a lefokozott életet élő Marcinkó úr szerencsétlensége és kiszolgáltatottsága olyan általános emberi léthelyzetek, amelyekkel bárhol találkozhatunk a fejlett civilizáció körülményei között, és konkrétan így mégis csak Pozsonyban. „Szeretnék tehát szlovenszkoí problémákat, amelyeknek vagy európai sodra, vagy emberi mélye van” — írta Gaál Gábor egy levelében Fábry Zoltánnak 1929-ben. Duba Gyula novelláiról a legjobb meggyőződéssel állíthatjuk, jelentősen megközelítették a Korunk egykori szerkesztőjének eszményét. (*Madách Kiadó, Pozsony 1975.*)

KISS GY. CSABA